

Философи, шашин судлал-ХІV
РЕФЛЕКТИВ СЭТГЭХҮЙН ТУХАЙ М.ЛИПМАНЫ
ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ

И.Лхам(Ph.D), профессор

Г.Уянга (Докторант)

ХААИС.

Нийгмийн ухааны тэнхим

Түлхүүр үг: бүтээлч сэтгэхүй, шүүмжлэлт сэтгэхүй, философийн боловсрол, ухаалаг иргэн.

Товч агуулга: Уг өгүүлэлд рефлексив сэтгэхүйн тухай М.Липманы үзэл, рефлексив сэтгэхүйн практик ач холбогдол үр ашгийн тухай, рефлексив сэтгэхүйг хөгжүүлэх арга замын тухай асуудлыг авч үзсэн болно.

М.Липман /1922-2010/ бол АНУ-ын философич, сурган хүмүүжүүлэгч хүн юм. Түүнийг зарим судлаачид АНУ-ын дунд сургуулийн сургалтанд реформ хийсэн хүн гэдгээр нь илүү онцолдог. Учир нь түүний үндэслэсэн “Хүүхдэд зориулсан философи хөтөлбөр” өдгөө дэлхийн 40 гаруй улсад амжилттай хэрэгжиж байгаа юм. М.Липманы философийн үзэл санааны эх үндэс нь Ж.Дьюи \1859-1952\-ээс үүдэлтэй бөгөөд адил төсөөтэй санаануудыг дэвшүүлэн тавьсан байдаг.

М.Липман хүний сэтгэхүйн бүрдлийн талаар олон жил судалжээ. Түүний үзлээр, “Хүний хамгийн үр өгөөжтэй сэтгэхүй бол рефлексив сэтгэхүй мөн. Ер нь сэтгэхүйн чадвар бол хүнд төрөлхөөс заяагдсан байдаг, түүнийг гагцхүү хөгжүүлэх хэрэгтэй бөгөөд сайн сэтгэх чадвар нь ямар нэгэн бурхнаас өгсөн ид шид биш, оюун ухааны шүүмжлэлт үйл ажиллагааны үр дүн юм”¹⁰⁵.

Reflective хэмээх үг нь Латин хэлний Reflexio эргэн анхаарах, ойлго гэсэн утгатай үг бөгөөд энгийн хэлэнд бодлогоширсон, гүн бодолд автсан, гэрэл ойдог, ойлгогддог гэсэн утга илэрхийлнэ. Reflection гэсэн үг нь мөн адил язгууртай бөгөөд ойлт тусгал, бодол эргэцүүлэл гэсэн санааг илэрхийлдэг байна. Reflective thinking гэдэг үгийг монгол хэлээр эргэн анхаарсан, нягталсан сэтгэхүй, бодсон, эргэцүүлсэн сэтгэхүй гэж орчуулж болно. Reflective хэмээх энэ үг нь философид өөр өөр агуулгатай хэрэглэгддэг байна. Жишээлбэл: “Онцгой мэдлэгийн эх сурвалж нь рефлекси ойлго болдог гэж Ж.Локк үзжээ. Г.Лейбницийн хувьд ойлго бол бидний дотоодод болж буй юмст анхаарал хандсанаас өөр юу ч биш юм. Д.Юмын үзлээр бол үзэл санаа нь гаднаас олж авсан сэтгэгчдийн ойлго ажээ. Г.Гегелийн үзлээр, ”Ойлго бол нэг нь нөгөөгөө жишээ нь үзэгдэл нь мөн чанараа харилцан тусгаж байдаг

¹⁰⁵ Lipman. *M Thinking in Education. Cambridge, N.J., Melbourne, Sydney, 1991 p.110*

тусгал юм. Ухамсар өөрийгөө эргэцүүлэн анхаарч өөрийн сэтгэцийн байдлыг бодолхийлэн байгааг ойлгох хийх гэдэг нэр томъёогоор илэрнэ”¹⁰⁶ гэжээ. Харин Липманы хувьд рефлексив сэтгэхүй нь асуудлыг өөрөө шүүн тунгаан шийдвэрлэдэг, үр дүнгээ өгдөг, өөрөө өөрийгөө сайжруулж байдаг сэтгэхүй гэсэн утгатай юм.

М.Липманы ярьж буй утгаар рефлексив сэтгэхүйн талаарх үзэл нь 1960-аад оны сүүл 1970-аад оноос эхлэн судлагдаж байгаа, харьцангуй шинэ ойлголт. 1970-аад он гэдэг нь сэтгэхүйн талаарх Ж.Пиажийн үзэл өргөн дэлгэрсэн үе юм. Энэ үед хүний сэтгэхүйн чадварыг шатласан байдлаар хөгждөг гэсэн үзэлд сурган хүмүүжүүлэх үйл ажиллагаа суурилж байжээ.

Гэвч Ж.Пиажийн үзлийг М.Липман үгүйсгэж, хүний сэтгэхүй нь иерарх шатлалтай байдаггүй, 12-14 наснаас өмнө хүүхэд зөвхөн сэтгэл хөдлөлийн мэдрэмжийн хүрээнд сэтгэдэг гэж үзэх нь андуурал. Оюуны хөгжилд чанарын огцом үсрэлт явагддаггүй.¹⁰⁷ Тиймээс Ж.Пиажийн суурь сэтгэлгээний дадлуудыг хөгжүүлсний дараа сэтгэхүйн чадварыг хөгжүүлэх ёстой гэсэн энэхүү онолд суурилсан сурган хүмүүжүүлэх үйл ажиллагаа нь хүүхдийн сэтгэхүйг царцанги, зогсонги байдалд оруулж байдаг. “Хийсвэр сэтгэлгээний чадвар бага насны хүүхдэд ч байдаг, гол нь тэрхүү чадварыг хөгжүүлэх хэрэгтэй. Ерөөс бага наснаас нь хийсвэр сэтгэхүйг хөгжүүлэх нь илүү үр өгөөжтэй” гэжээ.

Мөн М.Липман, “Хүүхэд ярьж эхлэхтэйгээ зэрэгцүүлэн хийсвэр сэтгэхүйн чадварыг эзэмших бүрэн боломжтой. Улмаар рефлексив /ухаалаг/ сэтгэлгээний дадлуудыг эзэмших нь ярианы дадлуудыг эзэмшихтэй нэгэн адил үйл явц мөн. Хүүхэд болон томчуулын сэтгэлгээний туршлага, үгийн нөөц, мэдээллийн хэмжээ, ажил үйлд дадсан байдлаараа л ялгаатай болохоос биш, рефлексив сэтгэхүйн чадавхид чанарын эрс ялгаа байхгүй юм”¹⁰⁸ хэмээн үзэж, өөрөө сургалтын практикаар нотолжээ.

Түүний ярьж байгаа хийсвэр сэтгэхүйн тухай асуудал нь Г.Гегелийн ярьсан хийсвэр сэтгэхүй хэмээх ойлголтоос ялгаатай. Г.Гегель “Хэн хийсвэр сэтгэх вэ?” хэмээх бэсрэг өгүүлэлдээ: “Хийсвэр сэтгэнэ гэдэг бол аливаа юмны зөвхөн ганц нэг шинжийг онцлон тухайн агуулгыг бүрэн бус ойлгож, тэр ойлголтоосоо дүгнэлт хийж, тэрхүү дүгнэлтээ эргэцүүлэлд хэзээ ч оруулахгүй байхыг хэлнэ. Боловсролгүй буюу ерөөс гэгээрээгүй хүн хийсвэр сэтгэдэг”¹⁰⁹ хэмээн үзсэн байдаг. Харин М.Липман хийсвэр сэтгэх гэдэг ойлголтын утгыг логикт хэрэглэдэг сэтгэхүйн хийсвэрлэл гэсэн агуулгаар ярьсан байна. Тэгэхээр Гегелийн хийсвэр сэтгэх гэдэг ойлголт нь М.Липманы хувьд сэтгэхүйн чадвар муу гэсэн санаатай шууд уялдана. М.Липман “Орчин үеийн хүүхэд залуучууд өөрийн амьдралд

¹⁰⁶ Lipman. *M Thinking in Education. Cambridge, N.J., Melbourne, Sydney, 1991 p.112*

¹⁰⁷ Хүүхдэд зориулсан философи. УБ., 2005. 71 дахь тал

¹⁰⁸ Lipman. *M Thinking in Education. Cambridge, N.J., Melbourne, Sydney, 1991 p.112*

¹⁰⁹ Г.Гегель. Хэн хийсвэр сэтгэнэ вэ? эмхэтгэсэн А.Жамбал. УБ., 200.22 дахь тал

тулгарах аливаа асуудлыг шийдэхдээ ганц нэг гол шинж, учир шалтгааныг олж харж, дутмаг шийдвэрлэж байна. Ингэснээр тэд ирээдүйн амьдралдаа учрах саад бэрхшээлийг нэмэгдүүлж байна. Энэ байдал сэтгэхүйн чадвар сул байгаагаас болж байна” хэмээн үзсэн нь Г.Гегелийн ярьсан хийсвэр сэтгэснээс болж учрах бэрхшээл олон гэсэн санаатай төсөөтэй байгаа юм.

Мөн Г.Гегелийн томъёолсон тодорхой сэтгэхүй гэдэг ойлголт нь М.Липманы томъёолсон рефлексив сэтгэхүй гэдэг ойлголттой агуулгын хувьд төсөөтэй. Тодорхой сэтгэлгээ гэдэг нь тухайн юм, үйл явц, үзэгдлийн бүрэн гүйцэд шинж байдал, үр дагаврыг орхигдуулалгүй шүүн тунгааж, тэндээсээ шийдвэр гаргадаг сэтгэхүй мөн. Рефлексив сэтгэхүүд тодорхой сэтгэхүйн дээрх шинж чанар бүгд агуулагддаг.

Өнөө үед сэтгэхүйн чадвар, рефлексив сэтгэхүйн талаарх судалгаа нь Латин Америк, Австрали, Хятад, Орос гэх мэт Европын олон орны судлаачдын дунд сонирхол татсан сэдэв болжээ. Энэ рефлексив сэтгэхүй нь жирийн сэтгэхүйгээс юугаараа ялгарах онцлогтойг янз бүрээр тайлбарлаж байна. Нэг хэсэг нь рефлексив сэтгэхүйг судлаач сэтгэхүй гэж тодорхойлж байхад, зарим нэг нь шийдвэр гаргах практик, прагматик талыг нь илүү онцолж байна. Харин М.Липман зэрэг судлаачид рефлексив сэтгэхүйн бүтээлч байдал, сэтгэхүйн бүрдлийг илүү харгалзан үздэг байна. Энэ утгаар “Шүүмжлэлт ба бүтээлч сэтгэхүй” гэсэн ойлголтууд нь рефлексив сэтгэхүйн талаарх үзлийн гол тодорхойлогч нь юм.

Өөрөөр хэлбэл хүний сэтгэхүйн хамгийн ач холбогдолтой, үр дүнгээ өгөгч сэтгэхүйн бүрдэл бол рефлексив сэтгэхүй мөн. Рефлексив сэтгэхүй нь бүтээлч сэтгэхүй, шүүмжлэлт сэтгэхүйн нийлбэр юм.

Аливаа асуудлыг шийдвэрлэх үйл явц нь бүтээлч ба шүүмжлэлт сэтгэхүйн хамтын харилцан үйлчлэл бөгөөд рефлексив сэтгэхүйг хөгжүүлсний дүнд сайн практик шийдэл гардаг байна. Рефлексив сэтгэхүйг хүний сэтгэхүйн хамгийн үр ашигтай, ач холбогдолтой бүрдэл болохынхоо хувьд сайн сэтгэхүй, иж бүрэн сэтгэхүй, чадварлаг сэтгэхүй, шалгууртай сэтгэхүй гэсэн утгаар ойлгож, нэрлэдэг байна.

М.Липман сэтгэхүйн гол шинжийг бүтээлч байх шинж гэж үздэг. Тийм бүтээлч шинж бүхий сэтгэхүй нь рефлексив сэтгэхүй мөн бөгөөд дараах бүрдэлтэй. Рефлексив сэтгэхүй нь бүтээлч сэтгэхүй, шүүмжлэлт сэтгэхүйн нэгдэл, нийлбэр юм.

Рефлексив сэтгэхүй

М.Липман тэргүүтэй философичид “Рефлексив сэтгэхүй бол үр өгөөжтэй бөгөөд уян хатан байдаг. Үр өгөөж нь өөрийгөө тэжээн тэтгэхэд зайлшгүй шаарлагатай эх сурвалжуудаа мэдэрч байдаг, уян хатан нь эрх чөлөөтэй бөгөөд дээд зэргээр үр дүнтэй ашиглах чадварт оршдог”¹¹⁰ хэмээн тодорхойлсон байна.

Шүүмжлэлт сэтгэхүйг хөгжүүлэх арга бол диалог, бүтээлч сэтгэхүйг хөгжүүлэх арга бол сайн бодомж боловсруулах үйл ажиллагаа юм. Шүүмжлэлт сэтгэхүй үнэн рүү тэмүүлсэн шинжтэй бол бүтээлч сэтгэхүй утгат чанар руу чиглэж байдаг.

М.Липман Ираны Нийгэм ба Соёл судлалын инситутгийн судлаач Саыд Нажитай хийсэн ярилцлагадаа Шүүмжлэлт сэтгэхүйн талаар: Миний бодлоор хүүхдийн шүүмжлэлт сэтгэхүйн асуудал илүү чухал. Тэдний сэтгэхүйг хөгжүүлэх ажил нь маш нарийн нягт, уялдаа холбоотой байх ёстой гэдэг нь анхнаасаа л миний сонирхлыг татсан ажил байсан. Гэвч шүүмжлэлт сэтгэхүйг хөгжүүлэхэд уламжлалт байдлаар философийг сургах нь тохирохгүй, харин Хүүхдэд зориулсан философи хөтөлбөр нь шүүмжлэлт сэтгэхүйг хөгжүүлэхэд чиглэсэн хангалттай бодомжийг бий болгосон. “Шүүмжлэлт сэтгэхүй нь ямар нэгэн хэрүүл маргаан, хүүхдийг аливаа зүйлтэй зохицохгүй байх байдлыг төрүүлдэггүй. Тийм зүйл ч болдоггүй. Шүүмжлэлт сэтгэхүй нь оюун ухаанаа илүү хөгжүүлэхийг хичээх, илүү гүнзгий философидох, философи мэдлэгээ өсгөхөд хичээх, оролдоход хүргэдэг”¹¹¹ гэсэн байна.

Хүний танин мэдэх, судлах, дүгнэх гэх мэт ер нь сэтгэхүйн хийж болох бүх үйлдэл хэлээр илрэхдээ бодомж хэлбэртэй болно. Бодомж олон янз байна. Цас орж байна, Баатар сайн хүн,... гэх мэт дүгнэсэн бодомжууд нь шууд өгөгдөх биш тодорхой эрэл хайгуулын үр дүнд бий болно. Эрэл хайгуулын үр дүнд бий болсон ийм бодомжуудыг сайн бодомж гэж нэрлэдэг. М.Липманы хувьд “Сайн бодомж гэдэг нэр томъёог шүүн тунгаагдсан, үндэслэгдсэн, чадамгай, мэргэн” гэж нэрлэсэн байдаг. Түүний үзлээр, аливаа сайн бодомжуудын дүнд л хүний практик үйл ажиллагаа ухаалаг /reasoning/ байх бөгөөд тийм сайн бодомжийг бий болгох ажлыг рефлексив сэтгэхүй гүйцэтгэж байдаг.

М.Липман рефлексив сэтгэхүйн талаар асуудлыг авч үзэхдээ сэтгэхүйг хөгжүүлэх асуудлыг хамтад нь тайлбарласан байдгаараа онцлог байна. Тэрээр сэтгэх чадвар хөгжсөнөөр л суралцагчийн сурах үйл ажиллагаанд амжилт гарна гээд, “Сайн уншдаг хүүхэд хурдан сэтгэх үү? Хурдан сэтгэдэг хүүхэд сайн унших уу?” гэдэг асуулт тавьсан байдаг. Түүний үзлээр бол “Хурдан сэтгэж байгаа хүүхэд сайн уншиж чаддаг”. Сайн унших гэдэгт уншиж байгаа зүйлийнхээ агуулгыг ойлгох, үнэлэх чадвар ч бас хамаардаг байна. Үүний гол ялгаа нь “Суралцагсад зөвхөн энэ мэдлэгийг мэдэж байна уу, үгүй юу гэдэг нь гол биш, харин мэдэж

¹¹⁰Lipman.M. *Promoting Better Classroom Thinking*. 1993.P.291-292

¹¹¹<http://www.p4c.ir> Ираны Хүүхдэд зориулсан философи хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн талаар бичдэг сайт, <http://www.montclair.edu/IAPC/> дээр мөн нийтлэгдсэн.

байгаа зүйл дээрээ тулгуурлаад эргэцүүлэн бодож чадаж байна уу гэдэгт л оршиж байгаа юм. Хүний сэтгэхүйн чадварыг хэмжих нэг шалгуур бол олсон мэдлэг дээрээ үндэслэн өөрөө цааш сэтгэж чадаж байна уу үгүй юу гэдгээр хэмжигдэж байна. Энэ үр дүн бол өнөө үеийн боловсролын үйл ажиллагааны гол зорилго болсон асуудал билээ.

Түүний туршлагаар бол сэтгэхүйг хөгжүүлэх ажил нь хэл ярианы чадвараа сайжруулахтай зэрэгцэн энгийн хэлбэрээр явагдаж байдаг. Хэрэв бага насны хүүхдийн сэтгэхүйг хөгжүүлэх гэвэл хүүхдийн хэлний туршлага, үгсийн санд тулгуурлан утгыг таниулах байдлаар энэ ажлыг хийж болох талаар нэлээд дэлгэрэнгүй авч үзсэн байна. Гол нь сэтгэхүйн чадварыг хөгжүүлэх явцад хэлний түвшин сайжирч байдаг, сэтгэх чадвар өндөр бол уншиж, сонсож байгаа зүйл дээрээ үндэслэн дүгнэх, харьцуулах, төсөөлөх, дүрслэх, адилтгах, задлан шинжлэх, шүүн тунгаах, асуудлыг хамгийн боломжтой байдлаар шийдэх зэрэг олон практик үр дүн гарч болохыг онцолсон.

“Рефлексив сэтгэхүйг хөгжүүлэхэд тохиромжгүй нас гэж байдаггүй, ер нь хүний сэтгэхүйг хөгжүүлснээр л сайн туршлага бий болно” гэж тэрээр үзжээ. “Хүн практикийн маш олон төрөлд хамаарагддаг. Сэтгэхүй бол туршлагын бас нэг төрөл. Гэхдээ өөртөө өөрийгөө хянагч тийм зүйлийг хараахан агуулж чадаагүй бол түүнийг сайн туршлага гэж тооцож болохгүй бөгөөд тийм практик судлаач төрхтэй байж чадахгүй. Тэгээд ч боловсролын эрхэм зорилго-сайн сэтгэлгээ байх ёстой гэж үзэх нь миний гол зарчим юм”¹¹² хэмээн тэрээр үзжээ. Боловсролын эрхэм зорилгыг талаар өгүүлсэн түүний энэ үзэл санаа манай улсын боловсролын практикт байгаа хоосон цээжлүүлэх аргаас татгалзах цаг болсныг бидэнд сануулж байна.

Рефлексив сэтгэхүйг хөгжүүлэх асуудал нь тодорхой төлөвлөгдсөн сургалтгүйгээр төсөөлсөн үр дүнд хүрэхгүй. Тийм ч учраас энэхүү сэтгэхүйг хөгжүүлэхэд тодорхой сургалтын үйл ажиллагаа хэрэгтэй бөгөөд сургалт нь философийн сургалт байх ёстой гэж үзсэн байна. Рефлексив сэтгэхүйг хөгжүүлэхийн тулд аливаа ойлголтын талаарх мэдээллийг өөртэй нь хамтран бий болгох ёстой гэсэн М.Липманы үзэл Германы судлаач Х.Вернер болон Оросын судлаач Л.С. Выготский нарын үзэлд суурилжээ. Тэдний үзлээр, “... хүүхдийн сэтгэхүй нь ойлголт комплекс \цогцолбороор\ явагддаг байна.

Философийн боловсролоор дамжуулан рефлексив сэтгэхүйг хөгжүүлж, улмаар энэ нь практикт ухаалаг байдлаар илэрч үр ашгаа байнга өгөх тухай М.Липманы энэхүү санаа ач холбогдол ихтэй. Хүнийг сэтгэн боддог байх ёстой, сэтгэн боддог болгох хэрэгтэй гэсэн санаа үе үеийн л философичдоос гарч байсан. Тэднээс олон хүн түүний адил хүүхэд байхаас нь сэтгэн бодохуйд сургах нь зүйтэй гэсэн баримтлалыг дэмжигчид юм. Тэдгээрээс

¹¹²Lipman.M. *Promoting Better Classroom Thinking*. 1993.P.292

М.Липман л рефлексив сэтгэхүйг хөгжүүлэх асуудлыг анх удаа дэвшүүлэн тавьснаараа онцлогтой. Тэрээр рефлексив сэтгэхүйг хөгжүүлэхэд чиглэсэн “Хүүхдэд зориулсан философи хөтөлбөр”-ийг АНУ-ын дунд сургуулиудад хэрэгжүүлэн реформ хийснээрээ олонд танигдсан юм. Өнөөдөр дэлхийн 40 гаруй оронд түүний боловсруулсан “Хүүхдэд зориулсан философи” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж байна.

Мөн М.Липман бол философийн практик ач холбогдлыг дэмждэг философич юм. Хүн амьдралдаа ухаалаг амьдрах, ухаалаг байдлыг эрхэмлэх асуудлыг чухалчлан авч үздэг. Түүний энэ ухаалаг байдал хэмээх санаа нь мөн л сэтгэхүйн тухай түүний үзэлтэй уялдаж байдаг. Хүнийг сэтгэдэг, бие даан бодуулдаг болгосон цагт л дээрх ухаалаг байдал биеллээ олох юм. Энэ талаар тэрээр хэлэхдээ: “Сэтгэн бодохуйд сургахгүйгээр ухаалаг байдалд сургаж болохгүй” гэжээ. Энэ үндэслэл дээрээ үндэслэн өнөө үеийн сургууль, цэцэрлэгийн үйл ажиллагаан дахь сэтгэн бодохуйгүй сургалтын үйл ажиллагааг шүүмжилдэг. Сургалтын үйл ажиллагаа тааруу байгаагаас болж жинхэнэ ардчилсан иргэн /өөрөөр хэлбэл ухаалаг иргэн/ хамгийн их дутагдаж байна. Боловсролын зорилго бол энэ дутагдаж байгаа ухаалаг иргэдийг төлөвшүүлэхэд л чиглэх ёстой хэмээн тэрээр үзсэн байна.

Рефлексив сэтгэхүй хөгжихийн хэрээр хүн амьдралдаа ухаалаг шийдвэр гаргах дадалд суралцдаг. Бидний амьдарч буй ардчилсан нийгэм тийм л ухаалаг иргэд дутагдаж байна. Тиймээс энэ асуудлыг анхаарч үзэх шаардлагатай юм. Рефлексив сэтгэхүйг хөгжүүлэх сургалт нь философийн сургалт мөн. Рефлексив сэтгэхүйг хөгжүүлэхэд тохиромжгүй нас гэж байдаггүй бөгөөд аль болох бага наснаас эхлэбэл илүү үр дүнтэй.

НОМ ЗҮЙ

1. Lipman. M Thinking in Education. Cambridge, N.J., Melbourne, Sydney, 1991 p.112
2. Хүүхдэд зориулсан философи . УБ., 2005.71 дахь тал
3. Lipman.M. Promoting Better Classroom Thinking. 1993.P.291-292
4. <http://www.p4c.ir> Ираны Хүүхдэд зориулсан философи хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн талаар бичдэг сайт, <http://www.montclair.edu/IAPC/> дээр мөн нийтлэгдсэн.

ABSTRACT

M.Lipman has accepted the view on philosophy of education from J.Dewey's philosophy. J.Dewey said "Man have to solve any problems", on the contrary, M.Lipman said "Man have to rational". Bring together, it could be said that man has opportunity to solve any problems by being rational. Generally, M.Lipman mentioned many times that rational citizens need to create current democracy.

M.Lipman “reflective thinking is a synthesis of creative and critical thinking. Critical thinking is productive, creative thinking is flexible. Critical thinking is sensitive to context, self-correcting, and reasoning; creative thinking is imaginative, holistic, generative, and inventive. M.Lipman has recounted that reasoning oneself, considering carefully oneself, and making decision based on them are important to be rational. Saying that reflective thinking forms the rationality, he has assumed this thinking reflective oneself, gets someone to work creatively, aims to desired outcomes, makes good utterances, and is the most effective thinking.

M.lipman has emphasized greatly the importance to develop human thinking abilities. Precisely, he has mainly focused on reflective thinking with the most productive features, and formulated the program that develops it.